

УДК 070(477):355

Скриньковський Руслан Миколайович
кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права
Skrynkovskyy Ruslan
PhD in Economics, Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2180-8055

Петков Сергій Валерійович
доктор юридичних наук, професор
Військовий інститут
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Petkov Sergey
D.Sc. (Law), Professor
Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0003-4160-767X

Корецький Олег Павлович
кандидат юридичних наук, адвокат
Koretskyi Oleh
PhD in Law, Lawyer
ORCID: 0009-0000-7463-7731

Гудима Віталій Валерійович
кандидат юридичних наук
Управління Служби безпеки України у Львівській області
Hudyma Vitaliy
PhD in Law
Office of the Security Service of Ukraine in Lviv region
ORCID: 0000-0001-6708-3910

Козяр Роман Якович
кандидат юридичних наук
Управління Служби безпеки України в Рівненській області
Koziar Roman
PhD in Law
Office of the Security Service of Ukraine in Rivne region
ORCID: 0000-0001-9669-2758

Чорній Богдан Ігорович
Львівський університет бізнесу та права
Chorniy Bogdan
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0009-0000-0440-895X

Корецька Вікторія Віталіївна
кандидат юридичних наук, суддя
Ківерцівський районний суд Волинської області
Koretska Viktoriia
PhD in Law, Judge
Kivertsi District Court of Volyn region
ORCID: 0000-0002-5685-5337

Чубенко Антон Григорович
доктор юридичних наук, професор, заступник начальника
Полтавська обласна військова адміністрація

Chubenko Anton
D.Sc. (Law), Professor, Deputy Head
Poltava Regional Military Administration
ORCID: 0000-0002-0887-5667

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-3-9682

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ, ІНШИМИ СКЛАДОВИМИ СИЛ ОБОРОНИ ТА ПРЕДСТАВНИКАМИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

INTERACTION BETWEEN THE ARMED FORCES OF UKRAINE, OTHER COMPONENTS OF THE DEFENSE FORCES AND REPRESENTATIVES OF THE MEDIA IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Анотація. Діяльність українських журналістів під час російсько-української війни є надзвичайно важливою, необхідною і відповідальною, оскільки саме завдяки їм світ дізнається правду про те, що відбувається в Україні та які воєнні злочини, інші міжнародні злочини вчиняє російська федерація проти України і українського народу. У зв'язку з збройною агресією російської федерації проти України актуальною та важливою проблемою є сучасні виклики й ефективне забезпечення організації роботи і безпеки журналістів на військових об'єктах та в районах ведення воєнних (бойових) дій в умовах воєнного стану, а також інші питання під час війни. З огляду на викладене вище, метою статті є дослідити юридичні аспекти і особливості взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації (ЗМІ) в умовах воєнного стану, у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України. Представлено нормативно-правові акти, що є правовою основою взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками ЗМІ в умовах воєнного стану. За результатами дослідження з'ясовано, що Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» потребує доопрацювання і удосконалення в частині забезпечення безпеки представників ЗМІ в умовах воєнного часу, під час війни. Ці аспекти необхідно врахувати у Рекомендаціях журналістам щодо організації роботи (професійної діяльності) на військових об'єктах та в районах воєнних (бойових) дій в умовах воєнного стану, розроблених Управлінням зв'язків з громадськістю Збройних Сил України. Сформульовано висновок про те, що необхідно відновити і розвивати підготовку військових журналістів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання (військового спрямування, у сфері національної безпеки і оборони), а також удосконалити і розширити можливості спеціальної підготовки воєнних журналістів, з урахуванням накопиченого практичного досвіду під час російсько-української війни. Також у перспективі доцільно розробити спеціальний закон про діяльність журналістів під час дії воєнного стану з урахуванням балансу між інтересами національної безпеки, питаннями оборони держави та правом на свободу слова.

Ключові слова: військове право, військова журналістика, національна безпека, оборона України, Збройні Сили України, засоби масової інформації, російсько-українська війна, воєнний стан.

Summary. The activities of Ukrainian journalists during the russian-Ukrainian war are extremely important, necessary and responsible, since it is thanks to them that the world learns the truth about what is happening in Ukraine and what war crimes and other international crimes the russian federation is committing against Ukraine and the Ukrainian people. In connection with the armed aggression of the russian federation against Ukraine, a current and important problem is modern challenges and effective provision of the organization of activities and safety of journalists at military facilities, and as well as other issues during war. Taking into account the above, the purpose of the article is to investigate the legal aspects and peculiarities of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the media under martial law, in connection with the large-scale armed aggression of the russian federation against Ukraine. Normative-legal acts are presented, which are the legal basis for interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense

forces and media representatives under martial law. Based on the results of the study, it was established that the Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated 03/03/2022 No. 73 "On the organization of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the media for the duration of the legal regime of martial law" requires revision and improvement in parts of ensuring the safety of media representatives in wartime conditions, during war. These aspects must be taken into account in the Recommendations for journalists on organizing work (professional activities) at military facilities and in areas of military (combat) operations under martial law, developed by the Public Affairs Office of the Armed Forces of Ukraine. The conclusion is formulated that it is necessary to resume and develop the training of military journalists in institution of higher education with specific training conditions (military, in the field of national security and defense), and as well as to improve and expand the opportunities for special training of war journalists, taking into account the accumulated practical experience under during the russian-Ukrainian war. Also, in the future, it would be advisable to develop a special law on the activities of journalists during martial law, taking into account the balance between the interests of national security, issues of state defense and the right to freedom of speech.

Key words: military law, military journalism, national security, defense of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, media, russian-ukrainian war, martial law.

Постановка проблеми. Відомо, що «з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни» (ст. 4 Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ, із змінами [1]). У воєнний час відповідно до законодавства України вводиться воєнний стан в державі або в окремих її місцевостях. «Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII, із змінами [2]).

Разом з тим, відповідно до принципів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони громадянське суспільство має право на отримання об'єктивної інформації (відомостей та/або даних) не тільки про діяльність Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, військово-цивільних адміністрацій чи інших установ та організацій системи органів державної влади, але й про стан справ, проблеми і результати Збройних Сил України, інших складових сил оборони, зокрема, в умовах воєнного стану. Провідна роль у цьому процесі, особливо під час війни, беззаперечно належить засобам масової інформації (далі — ЗМІ).

Діяльність українських журналістів під час російсько-української війни є надзвичайно важли-

вою, необхідною і відповідальною, оскільки саме завдяки їм українці і світ дізнаються правду про те, що відбувається в Україні та які воєнні злочини, інші міжнародні злочини вчиняє російська федерація проти України і Українського народу.

Водночас, слід зазначити, що з 2014 року Україна перебуває у стані відбиття злочинної збройної російської агресії, яка з 24 лютого 2022 року переросла у відкриту широкомасштабну російсько-українську війну, в якій територія Республіки Білорусь була використана росією (продумано і заздалегідь чітко сплановано) як плацдарм для вторгнення (нападу) на територію України і проти Українського народу. Все це не лише посилює вимоги до особистої безпеки представників ЗМІ, а також спричинило певні обмеження у їхній професійній діяльності, зокрема, пов'язаних із особливостями, специфікою і заходами правового режиму воєнного стану та правилами інформаційної безпеки [3–10].

У контексті вищезазначеного з'ясовано, що у зв'язку з збройною агресією російської федерації проти України актуальною та важливою проблемою є сучасні виклики й ефективне забезпечення організації роботи і безпеки журналістів на військових об'єктах та в районах ведення воєнних (бойових) дій в умовах воєнного стану, а також інші питання під час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами аналізу останніх досліджень і публікацій у цьому напрямі, виходячи із актуальності та важливості питання для вирішення цієї проблеми, рекомендуємо звернути особливу увагу на наукові праці і публікації військових, правників, журналістів та інших фахівців, які стосуються, зокрема, таких аспектів, як: актуальні питання становлення і розвитку української військової журналістики, поточний аналіз військової журналістики в умовах воєнних дій в Україні, порядок взаємодії між Збройними Силами України та представниками ЗМІ в період дії воєнного стану — І. Копотун, І. Коропатнік (д-р юрид. наук, професор, начальник

кафедри правового забезпечення Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка), М. Микитюк (д-р юрид. наук, професор, професор спеціальної кафедри № 1 Інституту Управління державної охорони України КНУ імені Тараса Шевченка), О. Павлюк (генерал-лейтенант, командувач Сухопутних військ Збройних Сил України, станом на 29.02.2024 р.), С. Пасіка [11]; особливості діяльності журналістів в умовах війни — А. Червінчук [12], М. Дворовий [13, с. 61–67], Т. Грень (полковник, військовий журналіст) [14]; журналістські стандарти та професійна етика під час війни — Л. Куш [13, с. 78–82], П. Мірошніченко [15]; організація роботи журналістів на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану, під час російсько-української війни — Б. Сенік (полковник, начальник Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України) [10] та інші.

Визнаючи теоретичну і практичну цінність вищезгаданих публікацій за проблемою, доцільно відмітити, що сьогодні недостатньо уваги приділено питанням взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками ЗМІ в умовах воєнного часу.

Мета статті. Метою статті є дослідити юридичні аспекти і особливості взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками ЗМІ в умовах воєнного стану, у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагадаємо, що статус журналіста на війні вперше було визначено Гаазькою конвенцією «Про закони і звичаї війни на суходолі», підписаної 18 жовтня 1907 року, яка набрала чинності для України 24 серпня 1991 року [11; 16]. У ст. 13 Додатку до цієї Конвенції (Положення про закони і звичаї війни на суходолі) зазначено: «Особи, які супроводжують армію, але прямо не належать до неї, такі як кореспонденти газет і репортери, маркітанти та постачальники, які потрапляють до рук ворога і він вважає за доцільне затримати їх, користуються правами військовополонених за умови, що вони мають при собі посвідчення від військового керівництва тієї армії, яку вони супроводжували» [16].

В Україні, під час російсько-української війни [3–9], немає і не було монополії на поширення інформації, оскільки Україна не є тоталітарною державою, на відміну від російської федерації чи Республіки Білорусь.

Сьогодні існує дві категорії журналістів, які можуть працювати в зоні ведення воєнних (бойових) дій, у районах збройного конфлікту [11; 13, с. 63–64; 17; 18]: 1) військові кореспонденти (або журналісти, які відряджені до військових з'єднань, частин або підрозділів збройних сил) — мають статус цивільних осіб, відповідну акредитацію у збройних силах, супроводжують військові форму-

вання, але не є їх членами; 2) «незалежні» журналісти, які перебувають у професійних, службових відрядженнях, але небезпечних до зон ведення воєнних (бойових) дій або районів збройного конфлікту — мають статус цивільних осіб і редакційне (професійне) завдання на підготовку матеріалу у зоні ведення воєнних (бойових) дій, у районах збройного конфлікту. І перші, і другі перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, за винятком окремих випадків [13; 18; 19].

Водночас тут необхідно також зазначити, що відповідно до п. А-4 ст. 4 Женевської конвенції (III) про поводження з військовополоненими (від 12 серпня 1949 року) [20] перша категорія журналістів має право, у розумінні цієї Конвенції, отримати статус військовополоненого у разі потрапляння у полон до противника. А якщо журналісти беруть безпосередню участь у воєнних (бойових) діях, розвідувальній діяльності чи застосовують зброю, то отримують статус комбатанта (ті, які воюють) і входять до складу збройних сил [19]. За таких обставин, під час війни, відповідно до Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [21] та звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права (Норма 34 [22]), друга категорія журналістів не може розцінюватися як військовополонені, але журналісти користуються повагою і захистом, доки не беруть участі у воєнних (бойових) діях.

У контексті вищезазначеного нагадаємо, що «оборона України — система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту; ... військове формування — створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій» (ст. 1 Закону України (далі — ЗУ) «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ, із змінами [1]). «Сили оборони — Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави» (ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, із змінами [23]).

«Збройні Сили України — це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом» (ст. 1 ЗУ «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ, із змінами [24]).

З'ясовано, що правовою основою взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками ЗМІ в умовах воєнного стану, у зв'язку з збройною агресією російської федерації проти України, є: Конституція України [25]; закони України — ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [2], ЗУ «Про затвердження Указу Президента України — Про правовий режим воєнного стану» [26], ЗУ «Про національну безпеку України» [23], ЗУ «Про оборону України» [1], ЗУ «Про Збройні Сили України» [24], ЗУ «Про громадські об'єднання» [27], ЗУ «Про волонтерську діяльність» [28], ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [29], ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора» [30], ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» [31], ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [32], ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [33], ЗУ «Про медіа» [34], ЗУ «Про інформацію» [35]; Укази Президента України (від 27.09.2021 р. № 487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» [36], від 17.09.2021 р. № 473/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року — Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [37], від 25.03.2021 р. № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року — Про Стратегію воєнної безпеки України» [38], від 24.02.2022 р. № 65/2022 «Про

загальну мобілізацію» [39]); постанови Кабінету Міністрів України (від 08.07.2020 р. № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» [40], від 03.11.2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [41], від 29.12.2021 р. № 1450 «Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан» [42], від 29.12.2021 р. № 1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» [43], від 27.05.2022 р. № 627 «Деякі питання перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентом або представником іноземних засобів масової інформації» [44]); накази Міністерства оборони України (від 08.02.2022 р. № 36 «Про затвердження Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти системи Міністерства оборони України» [45], від 23.03.2017 р. № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» [19]); Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [46]; офіційні звернення Ради національної безпеки і оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України до цивільного населення, лідерів громадської думки, представників ЗМІ стосовно правил перевірки та поширення інформації, заходів безпеки тощо; роз'яснення Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, рекомендації Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України та Служби безпеки України для журналістів, які попри небезпеку висвітлюють війну (воєнні (бойові) дії, трагічні події тощо); міжнародні договори України, що регулюють відносини у сфері медіа в умовах збройної агресії, у сфері національної безпеки та оборони, відповідно до умов і особливостей воєнного часу, під час російсько-української війни.

При цьому, в умовах воєнного стану, за несанкціоноване поширення інформації (відомостей та/або даних) про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, будь-який рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань, сил безпеки і оборони, утворених відповідно до законів України, передбачено кримінальну

відповідальність відповідно до ст. 114-2 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами) [47; 48]. Тут також необхідно відмітити, враховуючи результати правової науки, юридичної практики і реальний стан справ, що у зазначених вище нормативно-правових актах існують деякі неузгодженості і суперечності, інші важливі проблеми, які потребують вирішення.

У Додатку 2 Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 визначено (доповнено та уточнено) перелік інформації (відомостей та/або даних), розголошення якої (яких) може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших військових формувань, складових сил оборони або негативно вплинути на хід і результати виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану, під час російсько-української війни [46].

Нагадаємо [3–9], що «російсько-українська війна — це не лише війна за незалежність України, а й війна України за цінності: життя, демократію та свободу в усьому світі. ... Дії вищого керівництва РФ і російської православної церкви — це продумана, послідовна і заздалегідь чітко спланована російська політика геноциду Українського народу. Президент РФ В.Путін, вище політичне і військове керівництво Росії — це воєнні злочинці і терористи, а армія РФ — це виключно російський механізм вбивства, катування, ґвалтування, зокрема й неповнолітніх дівчат і навіть немовлят, глумління над тілами вбитих і замучених, мардерства в Україні тощо» [9, с. 147].

Для довідки (стисло) — серед основних форм і методів вчинення російською федерацією геноциду в Україні під час збройної агресії є [49; 50]: «... факти вчинення Збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, позбавлення свободи людей, їх катування, ґвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених, розстріли людей, цілих сімей, включно з дітьми, ... Окупанти умисно спрямовують військові дії на цивільне населення, цивільні об'єкти та об'єкти, що користуються особливим захистом (лікарні, школи, дитсадки), як у Маріуполі (скидання бомб на пологовий будинок, театр, де в укритті знаходилися люди, а біля самої будівлі був напис «Діти»), практично знищуючи цілі міста (Волноваха, Ізюм, Маріуполь, Охтирка, Чернігів, Щастя та низка інших населених пунктів). ... Примусове переміщення українських дітей на територію Російської Федерації та передача їх на виховання до чужого середовища свідчать про мету знищення їхньої самоідентифікації як українців. ... Цілеспрямовані дії з руйнування

українських музеїв, історичних пам'яток в Україні, місць богослужіння, знищення українських книг, заборона використання української мови на підконтрольних окупантам територіях — це ймовірна спроба стерти культурні, історичні та мовні ознаки, що є характерними та об'єднують Український народ. Такі дії доводять існування умислу фізичного знищення Українського народу. ...» (Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022 р. № 2188-IX) [50].

Сьогодні всі злочинні дії і вбивства з боку російської федерації та її представників, злочинних союзників є відомими і не є новизною, документуються та розслідуються; загальна кількість воєнних злочинів, інших міжнародних злочинів росіян, які розслідуються в Україні та світі, просто зашкалює, шокуючи світову спільноту. Водночас відомо і слід зазначити, що станом на 29.02.2024 р., з 24 лютого 2022 року росія вбила 71 журналіста, в тому числі іноземних медійників, з яких 10 журналістів загинули під час виконання професійних завдань (обов'язків), а 61 — як учасники бойових дій або внаслідок злочинних російських обстрілів чи тортур (катувань) [51]. Поряд з тим, є багато журналістів, які вважаються зниклими безвісти, а також є ті, які отримали поранення різного ступеня важкості. Точних даних немає.

З огляду на вищенаведене, вважаємо, що всі росіяни мають понести повну колективну відповідальність та повинні бути засуджені й покарані світовою спільнотою за всі скоєні злочини і масові звірства на території України і проти Українського народу.

За таких обставин та в умовах воєнного часу очевидно, що рівень виконання Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 [46] і забезпечення безпеки представників ЗМІ, журналістів (як професійних, так і громадянських; як українських, так і іноземних) на час дії правового режиму воєнного стану повинен бути належним.

Систематизація і аналіз накопиченого практичного досвіду під час російсько-української війни дає можливість удосконалити юридичні, організаційні і безпекові аспекти діяльності журналістів під час війни, а також покращити взаємодію представників ЗМІ (журналістів) з органами військового управління та військовими частинами (підрозділами) Збройних Сил України, іншими складовими сил оборони в умовах дії правового режиму воєнного стану. У контексті цього і саме з цією метою необхідно звернути увагу та дотримуватись Рекомендацій журналістам щодо організації роботи (діяльності) на військових об'єктах та в районах воєнних (бойових) дій в умовах воєнного стану, розроблених Управлінням зв'язків

з громадськістю Збройних Сил України (далі — УЗГ ЗСУ) у 2024 році [10]. Ці Рекомендації УЗГ ЗСУ [10] потрібно час від часу критично переглядати й періодично їх доопрацьовувати, виходячи із виявлених нових обставин (фактів) чи подій, з метою удосконалення.

Так, для забезпечення роботи (професійної діяльності) в районах ведення бойових дій представникам ЗМІ спочатку рекомендується звернутися до служби зв'язків з громадськістю відповідного оперативно-стратегічного угруповання військ (далі — ОСУВ), в районі відповідальності якого планується робота (діяльність журналістів), а саме до: ОСУВ «Північ» — Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області; ОСУВ «Хортиця» — Харківська, Луганська та частина Донецької областей; ОСУВ «Таврія» — Запорізька та частина Донецької області; ОСУВ «Одеса» — Одеська, Миколаївська та Херсонська області [10]. Отримавши відповідні настанови (вказівки, рекомендації) від ОСУВ, українські журналісти повинні [10; 46]: висвітлювати правду, але не викривати інформацію (відомості та/або дані), інші важливі питання про позиції, дії чи завдання Збройних Сил України, інших складових сил оборони; поважати військових за їхню роботу; збирати та фіксувати факти, але не давати їм оцінку; дотримуватися правил фото- та відеозйомки у воєнний час, цифрової безпеки в часи війни; обов'язково мати з собою у зоні бойових дій шолом, бронежилет з маркуванням «PRESS» та медичну аптечку тощо.

Також позитивним є те, що Служба безпеки України розробила відповідні рекомендації для представників ЗМІ, щоб уникнути можливості того, щоб вони (журналісти) випадково не стали коригувальниками вогню. Зокрема, у зверненні Служба безпеки України наполегливо просить: не фотографувати, не знімати відео, а також не поширювати інформацію (будь-які відомості та/або дані) про українських військових, українську бойову техніку, блокпости (спеціально загороджувальні, укріплені контрольно-пропускні пункти, з відповідною озброєною охороною, на дорогах, в'їздах у населені пункти тощо), аеропорти, залізничні вокзали, нафтобази, об'єкти нафтогазопроводів, електростанції тощо; перебувати в місті під час комендантської години із дотриманням заходів безпеки [52]. Водночас УЗГ ЗСУ та Служба безпеки України застерігають, що у разі виявлення порушень представниками ЗМІ (журналістами) законодавства щодо охорони державної таємниці та захисту інформації з обмеженим доступом [53], то їх поточне чи заплановане відвідування об'єкта Сил оборони України припиняється, встановлюються причини цих порушень і вчиняються відповідні, спеціальні заходи із суворим дотриманням вимог законодавства України.

У Додатку 4 Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 [46] представлено основні правила роботи представника ЗМІ у районі ведення воєнних (бойових) дій, під час російсько-української війни. Ці правила визначають права і обов'язки представника ЗМІ, включають Звід відомостей, що становлять державну таємницю [53], затвердженого наказом Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383 [54], а також перелік відомостей Міністерства оборони України та Збройних Сил України, які містять службову інформацію [55; 56], що не підлягає розголошенню представником ЗМІ [46]. Крім того, вони (правила) враховують деякі безпекові аспекти діяльності журналістів під час війни та інші важливі питання.

З урахуванням вищезазначеного, за результатами дослідження встановлено, що Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [46] потребує певного доопрацювання і удосконалення в частині забезпечення безпеки представників ЗМІ в умовах воєнного часу, під час війни. Ці аспекти необхідно врахувати у Рекомендаціях журналістам щодо організації роботи (професійної діяльності) на військових об'єктах та в районах воєнних (бойових) дій в умовах воєнного стану, розроблених УЗГ ЗСУ. Водночас у цьому наказі [46] спостерігається проблема застосування єдиного підходу у використанні ключових термінів, виходячи із юридичної термінології у законодавстві України та змістовної наповненості. У перспективі доцільно також розробити спеціальний закон про діяльність журналістів під час дії воєнного стану з урахуванням балансу між інтересами національної безпеки, питаннями оборони держави та правом на свободу слова. Цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і ЗМІ є одними з найважливіших ознак демократичного суспільства. З огляду на це, також нагадаємо, що: «національна безпека України — захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; національні інтереси України — життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» (ст. 1 ЗУ «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, із змінами [23]).

При цьому важливо наголосити, що сьогодні Збройні Сили України, інші складові сили оборони, військова і цивільна журналістика під час війни зіштовхуються з численними та різноманітними,

часто дуже нетиповими викликами, але визнавати проблеми, говорити і писати про них навіть під час російсько-української війни — це крок до їх вирішення, це ознака зрілого і відповідального суспільства. В контексті цього хочеться згадати і підтвердити слова із звернення Головнокомандувача Збройних сил України, генерал-полковника О. Сирського, з нагоди другої річниці широкомасштабного вторгнення росії в Україну: «... Коли багатотисячні колони російських окупантів посунули з усіх напрямків в Україну, коли тисячі ракет і бомб падали на нашу землю, ніхто у світі не вірив, що ми вистіймо. ... Ніхто не вірив, але вірила Україна! Вірила, прийняла бій і вистояла. ... ми продовжуємо битись із ворогом вздовж усієї лінії фронту. За нашу свободу, за те, щоб кожне українське місто чи село не стало черговою Бучею, Бахмутом чи Авдіївкою, ми платимо найвищу ціну. Гинуть найкращі сини і доньки українського народу. ... сьогодні як ніколи ми потребуємо єдності. Переконалий, що в єдності наша перемога. І вона обов'язково буде. Бо світло завжди перемагає темряву. Слава Україні! Героям слава!» (24.02.2024 р.) [57]. А далі відзначити і підтримати важливість слів Головнокомандувача Збройних сил України (2021–2024 рр.), генерала В. Залужного: «Битва за кожне місто і село нашої країни варта окремої книги. Кожен військовий і цивільний, хто чинив спротив окупанту, хто підтримує визволителів, вартий окремої розповіді. Ми пам'ятаємо всіх — і полеглих, і живих» (11.04.2022 р.) [58].

І насамкінець, військова і цивільна журналістика не лише допомагає зберігати історію та спадщину воєн і конфліктів чи висвітлює питання та/або виконує окремі завдання, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони, але й сприяє розумінню значення, підтриманню і зміцненню миру та розвитку міжнародного співробітництва, інших важливих питань, особливо сьогодні, під час російсько-української війни. Тому постає актуальне і важливе питання як про відновлення і розвиток підготовки військових журналістів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання (військового спрямування, у сфері національної безпеки і оборони), так і про удосконалення й розширення можливостей спеціальної підготовки воєнних журналістів, з урахуванням накопиченого практичного досвіду під час російсько-української війни. З цього приводу існують різні думки і твердження з відповідним обґрунтуванням, які заслуговують на особливу увагу, але потребують додаткового вивчення і дослідження. Це також обумовлено тим, враховуючи при цьому результати аналізу літератури [59–61], що сьогодні Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка є єдиним закладом військової освіти в Україні, де готують профільних фахівців (бакалаврів і магістрів) з військової журналістики.

Питання «Як відродити військову журналістику?» і проблема підвищення її ефективності не нові [59–62]. До цієї справи слід залучити Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України з метою вирішення зазначеної проблеми. Можливо, необхідно організувати і запровадити підготовку профільних спеціалістів з військової журналістики і соціальних комунікацій, інформаційно-медійного забезпечення військ (сил) у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного чи в Національному університеті оборони, або здійснити інші заходи, враховуючи думку військових, правників, журналістів та інших фахівців за проблемою, у цьому напрямі.

Висновки. Діяльність українських журналістів під час російсько-української війни є надзвичайно важливою, необхідною і відповідальною, оскільки саме завдяки їм світ дізнається правду про те, що відбувається в Україні та які воєнні злочини, інші міжнародні злочини вчиняє російська федерація проти України і Українського народу.

Правовою основою взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками ЗМІ в умовах воєнного стану є Конституція України, закони України, Укази Президента України, накази Міністерства оборони України, Головнокомандувача Збройних Сил України, офіційні звернення Ради національної безпеки і оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України до цивільного населення, лідерів громадської думки, представників ЗМІ стосовно правил перевірки та поширення інформації, заходів безпеки тощо, роз'яснення Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, рекомендації Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України та Служби безпеки України для журналістів, які висвітлюють війну (воєнні (бойові) дії, трагічні події тощо), а також міжнародні договори України, що регулюють відносини у сфері медіа в умовах збройної агресії, у сфері національної безпеки та оборони, відповідно до умов і особливостей воєнного часу, під час російсько-української війни.

Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» потребує доопрацювання і удосконалення в частині забезпечення безпеки представників ЗМІ в умовах воєнного часу, під час війни. Ці аспекти необхідно врахувати у Рекомендаціях журналістам щодо організації роботи (професійної діяльності) на військових об'єктах та в районах воєнних (бойових) дій в умовах воєнного стану, розроблених Управлінням зв'язків з громадськістю Збройних Сил України.

Необхідно відновити і розвивати підготовку військових журналістів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання (військового спрямування, у сфері національної безпеки і оборони), а також удосконалити і розширити можливості спеціальної підготовки військових журналістів, з урахуванням накопиченого практичного досвіду

під час російсько-української війни. Також у перспективі доцільно розробити спеціальний закон про діяльність журналістів під час дії воєнного стану з урахуванням балансу між інтересами національної безпеки, питаннями оборони держави та правом на свободу слова.

Література

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
3. *Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень* : монографія / Вановська І. М., Джус О. А., Іляшко О. О., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Первак І. О., Петков С. В., Попков Б. О., Скрябін О. Л., Стецюк С. П., Скриньковський Р. М., Сопільник Л. І., Трубчанінов М. А., Хан Є. В., Шемчук В. В.; за заг. ред. Б. Попкова, С. Петкова. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.
4. Скриньковський Р. М., Цюх С. І., Процевят О. С., Тиркало Ю. Є., Горбонос Ф. В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 7(63). С. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>.
5. Скриньковський Р. М., Горбонос Ф. В., Цюх С. І., Хмиз М. В., Процевят О. С., Князь С. В. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 8(64). С. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>.
6. Скриньковський Р. М., Мазур Ю. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Чистоклетов Л. Г. Особливості роботи судів України в умовах воєнного стану // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 4(62). С. 51–59. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>.
7. Скриньковський Р. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Хитра О. Л., Комісаров О. Г. Державна охорона посадових осіб в Україні в умовах воєнного стану // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 5(63). С. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>.
8. Скриньковський Р. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Хмиз М. В., Чистоклетов Л. Г. Державна охорона в Україні щодо глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 6(64). С. 114–128. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8998>.
9. Скриньковський Р. М., Петков С. В., Хмиз М. В., Далик В. П., Катаєв А. В., Ільчишин С. М. Вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі // *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2023. № 9(77), т. 2. С. 140–153. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-9-9075>.
10. *Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану* // Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України; полковник Б. Сенік. Київ, 2024. 22 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlja_ZMI_new24.pdf (дата звернення: 29.02.2024).
11. *Військова журналістика. Український аспект: становлення української військової журналістики; місце військової журналістики у медіапросторі в період воєнного стану; правові підстави діяльності військових журналістів під час воєнних дій* / Укл.: Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 676 с.
12. Червінчук А. О. Журналіст в умовах війни: статус комуніканта та професійні орієнтири // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33(72), № 6, Ч. 2. С. 237–242. doi: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.2/40>.
13. *Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики*: Аналітично-довідковий збірник / За заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова. Київ : Комісія з журналістської етики, 2022. 90 с. URL: <https://cje.org.ua/wp-content/uploads/Samorehuliatiiia-ukrai-nskykh-media-pid-chas-dii-voiennoho-stanu.pdf> (дата звернення: 29.02.2024).
14. Військовий журналіст Тарас Грень: «Не забувайте, що журналіст на війні є цілком номер один» // *Матеріали Національної спілки журналістів України*. 03.11.2023. URL: <https://nsju.org/novini/vijskovyj-zhurnalist-taras-gren-ne-zabuvajte-shho-zhurnalist-na-vijni-ye-czillyu-nomer-odyn/> (дата звернення: 29.02.2024).
15. Мірошніченко П. В. Професійні журналістські стандарти в умовах війни // *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 02.11.2022 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 152–154.

16. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Гаага, 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 29.02.2024).
17. Статус журналіста та підготовка до роботи під час війни // *Матеріали Центру демократії та верховенства права*. 03.03.2022. URL: <https://cedem.org.ua/news/status-zhurnalista/> (дата звернення: 29.02.2024).
18. *Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки* / за заг. ред. В.О. Жадька; ред.-упор.: О.І. Харитоненко, Ю.С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 356 с.
19. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України 23.03.2017 р. № 164 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
20. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 29.02.2024).
21. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 29.02.2024).
22. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми // *Український часопис міжнародного права*. 2006. № 2. С. 7–16. URL: http://www.jusintergentes.com.ua/images/2006/2_2006-1.pdf (дата звернення: 29.02.2024).
23. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
24. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
25. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
26. Про затвердження Указу Президента України «Про правовий режим воєнного стану» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
27. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
28. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
29. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
30. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора : Закон України від 03.03.2022 р. № 2109-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
31. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
32. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
34. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 29.02.2024).
35. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
36. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
38. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 29.02.2024).

39. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 65/2022 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
40. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
41. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
42. Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2021-п#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
43. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1455 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-п#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
44. Деякі питання перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентом або представником іноземних засобів масової інформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 р. № 627. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2022-п#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
45. Про затвердження Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти системи Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 08.02.2022 р. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-22#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
46. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану : Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73.pdf (дата звернення: 29.02.2024).
47. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
48. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 10 січня 2024 року* / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ : Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 888 с.
49. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
50. Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
51. Список загиблих журналістів. Журналісти, які загинули внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну // *Матеріали Інституту масової інформації*. Дані станом на 29.02.2024. URL: <https://imi.org.ua/infographics/spysok-zagyblyh-zhurnalistiv-i45958> (дата звернення: 29.02.2024).
52. СБУ підготувала рекомендації для журналістів щодо висвітлення війни // *Матеріали Інституту масової інформації*. 04.03.2022. URL: <https://imi.org.ua/news/sbu-pidgotuvaly-rekomendatsiyi-dlya-zhurnalistiv-shhodovysvitlennya-vijny-i44187> (дата звернення: 29.02.2024).
53. *Державна таємниця як складова національної безпеки України: охорона та доступ до державної таємниці; законодавче забезпечення державної таємниці; відповідальність за розголошення державної таємниці; особливості дотримання державної таємниці під час відправлення правосуддя; особливості регулювання в особливий період та під час воєнного стану* / Укл.: Джус О. А., Золотарьова М. К., Копотун І. М., Макарова Т. П., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Сопільник Л. І., Чубенко А. Г., Шевченко А. М. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 438 с.
54. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.01.2021 р. за № 52/35674 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
55. Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію (ПСІ-2023) : Наказ Міністерства оборони України від 17.10.2023 р. № 605. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0605322-23#Text> (дата звернення: 29.02.2024).
56. Про затвердження Переліку відомостей Збройних Сил України, що становлять службову інформацію : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 22.11.2017 р. № 408.
57. Олександр Сирський: «Наша перемога — в єдності» // *Матеріали Інформаційної агенції «Львівський портал»*. 24.02.2024. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2024/02/24/oleksandr-syrskij-nasha-peremoha-v-iednosti> (дата звернення: 29.02.2024).

58. Свиридчук Ю. Битва за кожне місто і село нашої країни варта окремої книги — Залужний // *Матеріали Інформаційного агентства «Українські Національні Новини»*. 11.04.2022. URL: <https://unn.ua/news/bitva-za-kozhne-misto-i-selo-nashoyi-krayini-varta-okremoyi-knigi-zaluzhnyi> (дата звернення: 29.02.2024).

59. Кость С. *Журналістика і війна*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 414 с.

60. Гринівський Р. Як відродити військову журналістику? / *Матеріали Інтернет-видання газети «День»*. 12.12.2014. URL: <https://day.kyiv.ua/article/media/yak-vidrodyty-viyskovu-zhurnalistyku> (дата звернення: 29.02.2024).

61. «Військовий журналіст має виховуватися в певному дусі, розуміти, що таке служба, розуміти себе в службі, любити армію і бути армійцем», — Тарас Грень // *Матеріали Національної спілки журналістів України*. 16.02.2024. URL: <https://nsju.org/publikaczi%dl%97/viyskovyj-zhurnalist-maye-vyhovuvatysya-v-pevnomu-dusi-rozumity-shho-take-sluzhba-rozumity-sebe-v-sluzhbi-lyubyty-armiyu-i-buty-armijczem-taras-gren/> (дата звернення: 29.02.2024).

62. Тугарова О.К. Воєнний стан vs свобода слова: окремі питання правового регулювання // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 446–450. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/107>.

References

1. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (date of access: 29.02.2024).

2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 29.02.2024).

3. *Ukraina pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2023 rr.: geneza natsionalnoi stiikosti kriz pryzmu naukovykh doslidzhen: monohrafiia* / Vanovska I. M., Dzhus O. A., Iliashko O. O., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Pervak I. O., Petkov S. V., Popkov B. O., Skriabin O. L., Stetsiuk S. P., Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Trubchaninov M. A., Khan Y. V., Shemchuk V. V.; za zah. red. B. Popkova, S. Petkova. Kyiv: Vydavnytstvo Lira- K. 2023. 272 s.

4. Skrynkovskyy R. M., Tsyuh S. I., Protseviat O. S., Tyrkalo Y. Y., Horbonos F. V. Tendentsii i problemy u sferi budivnytstva Ukrainy v umovakh viiny // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Ekonomichni nauky”*. 2022. № 7(63). S. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>.

5. Skrynkovskyy R. M., Horbonos F. V., Tsyuh S. I., Khmyz M. V., Protseviat O. S., Kniaz S. V. Tendentsii i pyttannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Ekonomichni nauky”*. 2022. № 8(64). S. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>.

6. Skrynkovskyy R. M., Mazur Y. M., Koziar R. Y., Petkov S. V., Chystokletov L. H. Osoblyvosti roboty sudiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Iurydychni nauky”*. 2023. № 4(62). S. 51–59. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>.

7. Skrynkovskyy R. M., Koziar R. Y., Petkov S. V., Khytra O. L., Komisarov O. H. Derzhavna okhrona posadovykh osib v Ukraini v umovakh voiennoho stanu // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Iurydychni nauky”*. 2023. № 5(63). S. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>.

8. Skrynkovskyy R. M., Koziar R. Y., Petkov S. V., Khmyz M. V., Chystokletov L. H. Derzhavna okhrona v Ukraini shchodo hlav inozemnykh derzhav ta posadovykh osib mizhnarodnykh orhanizatsii v umovakh voiennoho stanu // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Iurydychni nauky”*. 2023. № 6(64). S. 114–128. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8998>.

9. Skrynkovskyy R. M., Petkov S. V., Khmyz M. V., Dalyk V. P., Kataiev A. V., Ilchyshyn S. M. Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na turystychnu haluz v Ukraini ta sviti // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Ekonomichni nauky”*. 2023. № 9(77), t. 2. S. 140–153. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-9-9075>.

10. *Rekomendatsii zhurnalistam shchodo orhanizatsii roboty na viiskovykh ob'ekтах ta v raionakh boiovykh dii v umovakh voiennoho stanu* // Upravlinnia zviazkiv z hromadskistiu Zbroinykh Syl Ukrainy; polkovnyk B. Senyk. Kyiv, 2024. 22 s. URL: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlia_ZMI_new24.pdf (date of access: 29.02.2024).

11. *Viiskova zhurnalistyka. Ukrainskyi aspekt: stanovlennia ukrainskoi viiskovoi zhurnalistyky; mistse viiskovoi zhurnalistyky u mediaprostori v period voiennoho stanu; pravovi pidstavy diialnosti viiskovykh zhurnalistiv pid chas voiennykh dii* / Ukl.: Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Pasika S. P., Petkov S. V. Kyiv. VD “Profesional”, 2023. 676 s.

12. Chervinchuk A. O. Zhurnalist v umovakh viiny: status komunikanta ta profesiini oriientyry // *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*. 2022. Tom 33(72), № 6, Ch. 2. S. 237–242. doi: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.2/40>.

13. *Samorehuliatsiia ukrainskykh media pid chas dii voiennoho stanu v Ukraini. Z dosvidu roboty Komisii z zhurnalistiskoi etyky*: Analitychno-dovidkovyi zbirnyk / Za zah. red. L. Kuzmenko, L. Kushch, M. Dvorovoho, O. Pohorelova. Kyiv: Komisiia z zhurnalistiskoi etyky, 2022. 90 s. URL: <https://cje.org.ua/wp-content/uploads/Samorehuliatsiia-ukrai-nskykh-media-pid-chas-dii-voiennoho-stanu.pdf> (date of access: 29.02.2024).

14. Viiskovyi zhurnalist Taras Hren: “Ne zabuvajte, shcho zhurnalist na viini ye tsilliui nomer ody” // *Materialy Natsionalnoi spilky zhurnalistiv Ukrainy*. 03.11.2023. URL: <https://nsju.org/novini/viyskovyj-zhurnalist-taras-gren-ne-zabuvajte-shho-zhurnalist-na-vijni-ye-czillyu-nomer-odyn/> (date of access: 29.02.2024).

15. Miroschnychenko P.V. Profesiini zhurnalistski standarty v umovakh viiny // *Suspilstvo i osobystist u suchasnomu komunikatsiinomu dyskurs: Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Zaporizhzhia, 02.11.2022 r.), Zaporizhzhia: NU “Zaporizka politehnika”, 2022. S. 152–154.
16. IV Konventsia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli. Haaha, 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (date of access: 29.02.2024).
17. Status zhurnalista ta pidhotovka do roboty pid chas viiny // *Materialy Tsentru demokratii ta verkhovenstva prava*. 03.03.2022. URL: <https://cedem.org.ua/news/status-zhurnalista/> (date of access: 29.02.2024).
18. *Hibrydna viina i zhurnalistyka. Problemy informatsiinoi bezpeky* / za zah. red. V.O. Zhadka; red.-upor.: O.I. Kharytonenko, Y.S. Poltavets. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2018. 356 s.
19. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy 23.03.2017 r. № 164 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (date of access: 29.02.2024).
20. Zhenevska konventsia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy vid 12.08.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (date of access: 29.02.2024).
21. Dodatkovy protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (date of access: 29.02.2024).
22. Zvychaie mizhnarodne humanitarne pravo. Normy // *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. 2006. № 2. S. 7–16. URL: http://www.jusintergentes.com.ua/images/2006/2_2006-1.pdf (date of access: 29.02.2024).
23. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (date of access: 29.02.2024).
24. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1934-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (date of access: 29.02.2024).
25. Konstytutsia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text> (date of access: 29.02.2024).
26. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy “Pro pravovy rezhy m voiennoho stanu”: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (date of access: 29.02.2024).
27. Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 r. № 4572-VI (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (date of access: 29.02.2024).
28. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 r. № 3236-VI (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (date of access: 29.02.2024).
29. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 r. № 3543-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (date of access: 29.02.2024).
30. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo zaborony vyhotovlennia ta poshyrennia informatsiinoi produktsii, spriamovanoi na propahuvannia dii derzhavy-ahresora: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2109-IX (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text> (date of access: 29.02.2024).
31. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo zabezpechennia proty dii nesanktsionovanomu poshyrenniu informatsii pro napravlennia, peremishchennia zbroi, ozbroiennia ta boiovykh prypasiv v Ukrainu, rukh, peremishchennia abo rozmishchennia Zbroinykh Syl Ukrainy chy inshykh utvorenykh vidpovidno do zakoniv Ukrainy viiskovykh formuvan, vchynenomu v umovakh voiennoho abo nadzvychainoho stanu: Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 r. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (date of access: 29.02.2024).
32. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyhotovlennia ta poshyrennia zaboronenoj informatsiinoj produktsii: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (date of access: 29.02.2024).
33. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (date of access: 29.02.2024).
34. Pro media: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2849-IX (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (date of access: 29.02.2024).
35. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2657-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (date of access: 29.02.2024).
36. Pro Natsionalnu stratehiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.09.2021 r. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (date of access: 29.02.2024).
37. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku “Pro Stratehichniy oboronnyi biuleten Ukrainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17.09.2021 r. № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (date of access: 29.02.2024).

38. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 r. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (date of access: 29.02.2024).

39. Pro zahalnu mobilizatsiiu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 65/2022 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text> (date of access: 29.02.2024).

40. Pytannia zaprovadzhennia ta zdiisnennia deiakykh zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.07.2020 r. № 573 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text> (date of access: 29.02.2024).

41. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.2010 r. № 996. (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (date of access: 29.02.2024).

42. Pro zatverdzhennia Poriadku vstanovlennia zaborony або обмеzhennia na vybir mistsia perebuvannia chy mistsia prozhyvannia osib na terytorii, na yakii diie voiennyi stan: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 r. № 1450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2021-п#Text> (date of access: 29.02.2024).

43. Pro zatverdzhennia Poriadku vstanovlennia osoblyvoho rezhymu vizdu i vyizdu, обмеzhennia svobody perebuvannia hromadian, inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, a takozh rukhu transportnykh zasobiv v Ukraini або v okremykh yii mistsevostiakh, de vvedeno voiennyi stan: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 r. № 1455 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-п#Text> (date of access: 29.02.2024).

44. Deiaki pytannia perebuvannia na terytorii Ukrainy inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, yaki prybuli v Ukrainu dlia roboty korespondentom або predstavnykom inozemnykh zasobiv masovoi informatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.05.2022 r. № 627. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2022-п#Text> (date of access: 29.02.2024).

45. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok dopusku zhurnalistiv, pratsivnykiv zasobiv masovoi informatsii na obiekty systemy Ministerstva oborony Ukrainy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 08.02.2022 r. № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-22#Text> (date of access: 29.02.2024).

46. Pro orhanizatsiiu vzaiemodii mizh Zbroinymy Sylamy Ukrainy, inshymy skladovymy syl oborony ta predstavnykamy zasobiv masovoi informatsii na chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: Nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 73. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73.pdf (date of access: 29.02.2024).

47. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (date of access: 29.02.2024).

48. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar. Stanom na 10 sichnia 2024 roku / Za zah. red. Kopotuna I. M.* Kyiv: Vyd. “Tsentr uchbovoi literatury”, 2024. 888 s.

49. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei henotsydu v Ukraini”: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.04.2022 r. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (date of access: 29.02.2024).

50. Poiasniuvalna zapyska do Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei henotsydu v Ukraini” vid 14.04.2022 r. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (date of access: 29.02.2024).

51. Spysok zahybylykh zhurnalistiv. Zhurnalisty, yaki zahynuly vnaslidok shyrokomasshtabnoho vtronnennia Rosii v Ukrainu // *Materialy Instytutu masovoi informatsii*. Dani stanom na 29.02.2024. URL: <https://imi.org.ua/infographics/spysok-zahybylykh-zhurnalistiv-i45958> (date of access: 29.02.2024).

52. SBU pidhotuvala rekomendatsii dlia zhurnalistiv shchodo vysvitlennia viiny // *Materialy Instytutu masovoi informatsii*. 04.03.2022. URL: <https://imi.org.ua/news/sbu-pidgotuvaly-rekomendatsiyi-dlya-zhurnalistiv-shchodo-vysvitlennya-viiny-i44187> (date of access: 29.02.2024).

53. *Derzhavna taiemnytsia yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy: okhorona ta dostup do derzhavnoi taiemnytsi; zakonodavche zabezpechennia derzhavnoi taiemnytsi; vidpovidalnist za rozgholoshennia derzhavnoi taiemnytsi; osoblyvosti dotrymannia derzhavnoi taiemnytsi pid chas vidpravlennia pravosuddia; osoblyvosti rehuliuвання v osoblyvyi period ta pid chas voiennoho stanu / Ukl.: Dzhus O. A., Zolotarova M. K., Kopotun I. M., Makarova T. P., Mykytiuk M. A., Pavliuk O. O., Pasika S. P., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Chubenko A. H., Shevchenko A. M.* Kyiv: VD “Profesional”, 2023. 438 s.

54. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomostei, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu: Nakaz Tsentralnoho upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy vid 23.12.2020 r. № 383, zareiestrovanyi v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 14.01.2021 r. za № 52/35674 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (date of access: 29.02.2024).

55. Pro zatverdzhennia Pereliku vidomostei Ministerstva oborony Ukrainy, yaki mistiat sluzhbovu informatsiiu (PSI-2023): Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 17.10.2023 r. № 605. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0605322-23#Text> (date of access: 29.02.2024).

56. Pro zatverdzhennia Pereliku vidomostei Zbroinykh Syl Ukrainy, shcho stanovliat sluzhbovu informatsiiu: Nakaz Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 22.11.2017 r. № 408.

57. Oleksandr Syrskyi: “Nasha peremoha — v yednosti” // *Materialy Informatsiinoi ahentsii “Lvivskyi portal”*. 24.02.2024. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2024/02/24/oleksandr-syrskyj-nasha-peremoha-v-iednosti> (date of access: 29.02.2024).

58. Svyrydiuk Y. Bytva za kozhne misto i selo nashoi krainy varta okremoi knyhy — Zaluzhnyi // *Materialy Informatsiinoho ahentstva “Ukrainski Natsionalni Novyny”*. 11.04.2022. URL: <https://unn.ua/news/bitva-za-kozhne-misto-i-selo-nashoyi-krayini-varta-okremoyi-knigi-zaluzhnyi> (date of access: 29.02.2024).

59. Kost S. *Zhurnalistyka i viina*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2016. 414 s.

60. Hrynivskyi R. Yak vidrodyty viiskovu zhurnalistyku? / *Materialy Internet-vydannia hazety “Den”*. 12.12.2014. URL: <https://day.kyiv.ua/article/media/yak-vidrodyty-viiskovu-zhurnalistyku> (date of access: 29.02.2024).

61. “Viiskovy zhurnalist maie vykhovuvatysia v pevnomu dusi, rozumity, shcho take sluzhba, rozumity sebe v sluzhbi, liubyty armiiu i buty armiitsem”, — Taras Hren // *Materialy Natsionalnoi spilky zhurnalistiv Ukrainy*. 16.02.2024. URL: <https://nsju.org/publikaczi%20d1%97/viiskovyj-zhurnalist-maye-vyhovuvatysya-v-pevnomu-dusi-rozumity-shho-take-sluzhba-rozumity-sebe-v-sluzhbi-lyubyty-armiyu-i-but-armijczem-taras-gren/> (date of access: 29.02.2024).

62. Tuharova O.K. Voiennyi stan vs svoboda slova: okremi pytannia pravovoho rehuliuвання // *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 10. S. 446–450. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/107>.